

DE BIJZONDERE HERPETOFAUNA VAN HET WORMDAL

EEN STRIJD VAN 25 JAAR VOOR HET BEHOUD VAN BESCHERMDE SOORTEN

Lei Paulssen, Palenbergerweg 12, 6374 LS Rimborg

Het hier besproken deel van het Wormdal bevindt zich tussen de Duitse steden Herzogenrath en Palenberg. Aan de Nederlandse zijde wordt het dal geflankeerd door de dorpen Haanrade, Eygelsloven en Rimborg. Het Wormdal herbergde in het verleden meerdere biotopen met een grote diversiteit aan amfibieën en reptielen. Helaas zijn de meest kwetsbare soorten verdwenen of thans sterk bedreigt als gevolg van de metamorfose die het gebied onderging in de laatste decennia. Dit artikel beschrijft de acties die de Herpetologische Studiegroep vanaf begin tachtiger jaren heeft ondernomen om de bijzondere herpetofauna voor het Wormdal te behouden.

GRONDWATERONTTREKING EN KANALISATIE

De mijnindustrie won op tientallen plekken in het Wormdal grondwater ten behoeve van eigen gebruik en om de wateroverlast in de mijnen te minimaliseren. Het water diende tevens voor de drinkwatervoorziening van de omringende dorpen. De Worm werd in de zeventiger jaren deels gekanaliseerd en de bedding kwam één tot twee meter lager te liggen. De gevolgen waren dramatisch. Natuurlijke kwelsituaties gingen verloren, natte terreinen in het dal werden opgevuld en gingen als weiland dienst doen. Nadat de laatste kwelstroompjes in het hellingbos geen water meer voerden verdween de Vuursalamander (*Salamandra salamandra*) aan de Duitse zijde van het dal (figuur 1, locatie B).

DEMPEN MOERASSEN

Tussen Eygelsloven en Rimborg bevond zich een circa acht hectare groot moeras dat aansloot op de toen nog vrij meanderende beek (figuur 2). Geheel onverwacht ronkten op 28 december 1979 de kettingzagen in het gebied. Tussen kerst en nieuwjaar was geen overheid bereikbaar en ondanks vele protesten ging het rooien van de bomen gewoon door. Binnen een week was de kaalslag voltooid. De benodigde vergunning werd door de toenmalige gemeente Eygelsloven pas op 23 januari 1980 bij de provincie aangevraagd en achteraf verkregen.

Vervolgens werd de beekloop in dit gebied over enkele honderden meters in oostelijke richting verplaatst en gekanaliseerd. Het terrein werd aangevuld met mijnsteen waardoor een plateau ontstond op meer dan acht meter boven het oorspronkelijke maaiveld. Enkele jaren later had een wapendepot voor de NAVO met negen hallen ter grootte van een voetbalveld de plaats ingenomen van dit unieke natuurgebied (figuur 1, locatie C). Vanaf dat moment zijn er geen Ringslangen (*Natrix natrix*) meer waargenomen in dit deel van het Wormdal.

ACTIES HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

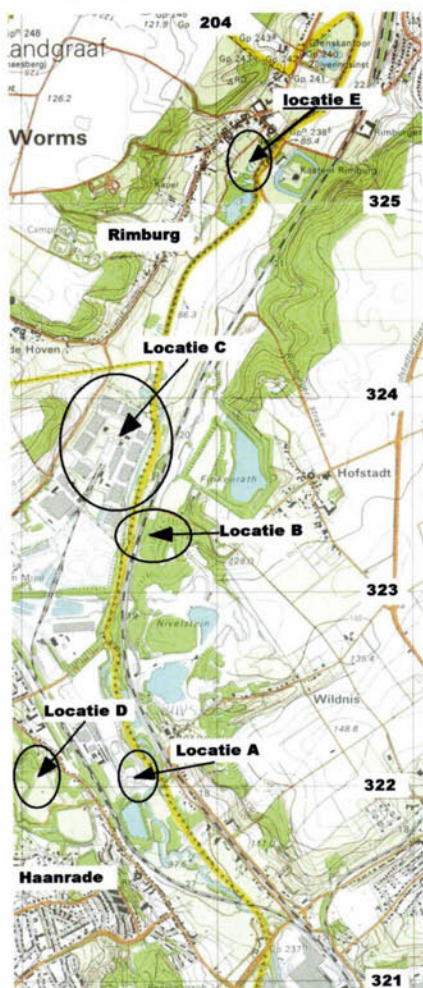
MIJNTERREIN VAN HAANRADE

In 1983 werd op het mijnterrein te Haanrade begonnen met het dempen van een grote poel. Deze poel bevond zich in een laag gele-

AANTASTINGEN IN DE ZEVENTIGER JAREN

MIJNSTEENAFVAL

De invloed van de mijnindustrie op de herpetofauna is in het verleden groot geweest zowel in negatieve alsook in positieve zin. Moerasgebieden in de nabijheid van Haanrade werden gedempt met mijnsteenafval. De oorspronkelijke herpetofauna moest wijken, maar warmteminnende soorten zoals de Vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*) en de Rugstreeppad (*Bufo calamita*) vonden hier een ideaal biotoop. Het pionierstadium werd op deze terreinen door regelmatig grondverzet in stand gehouden. Her en der ontstonden allerlei voortplantingspoelen variërend van karrensporen tot poelen met een diepte van wel twee meter. Eind jaren zeventig van de vorige eeuw bevond zich op deze mijnsteenbergen (figuur 1, locatie A) een van de grootste Nederlandse populaties Vroedmeesterpadden (PAULSEN et al., 1984).



FIGUUR 1
Overzicht van het Wormdal in de oostelijke Mijnstreek
(© Topografische Dienst, Emmen).

FIGUUR 2

Het Wormdal in 1978 (foto: J. Pöschkens).



gen deel van het terrein en werd als voortplantingspoel door de Vroedmeesterpad gebruikt. De populatiegrootte op dat moment betrof ongeveer 150 adulte dieren. Verder trof men hier de Rugstreeppad, de Alpenwatersalamander (*Triturus alpestris*) en de Kleine watersalamander (*Triturus vulgaris*) aan. De ingreep werd besproken in de Overleggroep Poelenbeheer, hetgeen resulteerde in een actieplan om nieuwe poelen te graven in een aangrenzend gebied. Met medewerking van de gemeente Kerkrade en leden van de Herpetologische Studiegroep (PAULSEN *et al.*, 1984) werden in het gebied Carisborg vijf poelen aangelegd in de hoop dat de Vroedmeesterpad hier een alternatief voortplantingswater zou vinden (figuur 1, locatie D). Helaas heeft de Vroedmeesterpad zich niet in Carisborg gevestigd en is de soort daarna verdwenen aan de Nederlandse zijde van het Wormdal (LENDERS, 2000). Gelukkig maken de algemene soorten wel gebruik van de poelen. Vermeldenswaardig is het feit dat de laatste jaren de Vinpootsalamander (*Triturus helveticus*) in deze poelen wordt waargenomen.

AMFIBIEËNPOEL TE RIMBURG

Na overleg met de gemeente Landgraaf kreeg de Herpetologische Studiegroep op 14 april 1983 een perceel ter beschikking, gelegen aan de Worm bij Rimborg (figuur 1, locatie E). Het betrof een bijna verlande poel van ongeveer 60 bij 12 m met eromheen smalle ruigtestroken. De Herpetologische Studiegroep herstelde samen met vrijwilligers uit het dorp dit biotoop door het kappen van houtopslag en het realiseren van een voeding vanuit een nabijgelegen waterpompstation. Het benodigde water (ongeveer 120 m³ per week) werd tweemaal per week handmatig ingeleid. Dit was nodig omdat de poel anders droog zou vallen door het sterk gezakte grondwaterpeil. In 1991 werd subsidie verkregen voor het automatiseren van deze watertoevoer. De Herpetologische Studiegroep voerde deze werkzaamheden zelf uit met medewerking van mensen uit het dorp. Omdat de poel dreigde te verlanden en de populatie Kamsalamanders (*Triturus cristatus*) klein was, werd de poel in 1999 nogmaals uitgediept door de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg. Plaatselijk

ontstonden zo waterdiepten van 1,5 m hetgeen belangrijk is voor deze soort.

Op deze locatie komen tot de dag van vandaag nog zeven soorten amfibieën voor. Elk najaar wordt voor onderhoud gezorgd. Door de jonge houtopslag langs de poel te verwijderen en hiervan houtrillen te maken wordt gezorgd voor voldoende lichtinval in de poel en worden overwinteringsplaatsen gecreëerd voor de herpetofauna.

FILM 'NATUURLIJK'

Op 30 oktober 1985 ging in het Wijngrechttheater te Kerkrade de film 'NATUURLIJK' in première. Deze film was in drie jaar opgenomen en laat zien hoe en waar amfibieën overleven in de Oostelijke Mijnstreek. Natuuropnamen op verschillende terreintypen worden afgewisseld met bedreigingen waarmee de diergroep in deze streek te maken heeft. De film werd vertoond op lagere en middelbare scholen om zodoende de amfibieën meer onder de aandacht te brengen. De film werd gemaakt in samenwerking met de Stichting Culturele Producties Landgraaf en werd medegefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

OVERZETACTIES VAN AMFIBIEËN

In 1982 werd gestart met een paddenoverzetactie in Haanrade. De trek vanuit het gebied Carisborg naar visvijvers langs de Worm voert over een drukbereden doorgaande weg. Per seizoen worden ongeveer 1000 Gewone padden (*Bufo bufo*) overgezet. Een permanente afzetting is ter plekke niet realiseerbaar, wat betekent dat er veel vrijwilligers nodig zijn om de klus te klaren. In 1986 neemt het IVN Kerkrade deze actie over. Omdat inmiddels te Rimborg (biotooprestauratie in 1983) ook een paddentrek ontstond kon het werkterrein van de studiegroepleden direct worden verlegd. Ook hier was het afzetten met plastic niet mogelijk omdat de dieren over een traject van meer dan een kilometer tussen de bebouwing doortrekken. De overzetacties zijn dus zeer arbeidsintensief. Om het verkeer te attenderen op de paddentrek werden borden geplaatst welke ten tijde van de paddentrek met knipperlichten worden verlicht (figuur 3). Vanaf 1991 wordt samengewerkt met het IVN Ubach over Worms. De resultaten van 2003 zijn samengebracht in tabel 1.

TABEL 1

Resultaten van de overzetacties in 2003 van amfibieën in Rimborg.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	man	vrouw	verkeersslachtoffer
Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>	533	306	152
Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>	4	1	
groene kikker complex	<i>Rana esculenta</i> synklepton	1		
Kleine watersalamander	<i>Triturus vulgaris</i>	34	39	
Alpenwatersalamander	<i>Triturus alpestris</i>	30	23	
Kamsalamander	<i>Triturus cristatus</i>		2	



FIGUUR 3

Waarschuwbord paddentrek in 2004 (foto J. Pöschkens).

OPNIEUW HET MIJNTERREIN

Op hetzelfde braakliggende mijnterrein waar in 1983 al eerder biotoopvernietiging had plaatsgevonden werd in juni 1999 gestart met het bouwrijp maken van een ongeveer zeven ha groot industrieterrein (figuur 1, locatie A). De benodigde vergunningen waren niet aanwezig en een lid van de Herpetologische Studiegroep nam contact op met de initiatiefnemer en de gemeente Kerkrade. Er bevond zich namelijk een populatie Rugstreeppadden en Levendbarende hagedissen (*Zootoca vivipara*) die beiden strikt beschermd zijn. Er wordt afgesproken dat de Rugstreeppadden zo snel mogelijk worden weggevangen, dat de initiatiefnemer alsnog een vergunning aanvraagt bij het Ministerie en dat de Herpetologische Studiegroep als tijdelijke oplossing drie nieuwe poelen aanlegt aan de andere zijde van het terrein. Toen in augustus 2000 bleek dat er nog steeds geen ontheffing was aangevraagd en de door de Studiegroep aangelegde poelen met een bulldozer waren geëgaliseerd, werd het tijd om de Algemene Inspectiedienst in te schakelen. In juli 2001 kreeg het verhaal pas de gewenste wending. Na het stilleggen van de werkzaamheden op het laatste terreindeel en de opmaak van de nodige procesverbalen, werd door het Ministerie in februari 2003 de gevraagde ontheffing afgegeven. Deze bepaalde dat een compensatieplan moest worden uitgevoerd op een gebied ter grootte van één hectare. Het compensatiegebied betreft de zuidhelling van de steenberg inclusief een deel van het plateau. Hier moesten drie grote poelen op ver-

schillende terrassen worden gesitueerd en stapelmuren met een grove stenenstructuur worden aangelegd die voor schuilmogelijkheden zorgen. De uitvoering hiervan was gereed in mei 2003.

OPNIEUW DE POEL BIJ RIMBURG

De vergunning voor het winnen van grondwater in het Wormdal werd door de provincie vanaf 1999 ingetrokken waardoor de Waterleiding Maatschappij Limburg haar activiteiten ter plaatse heeft moeten stoppen. De maatregel werd genomen om verdroging tegen te gaan. Dit betekende echter dat ook de voeding voor de poel verdween. Op aandringen van de auteur werden twee aangrenzende weilanden ter grootte van één ha door de waterleidingmaatschappij verkocht aan Natuurmonumenten. Tevens werd ervoor gezorgd dat via een aangrenzende bronput een voedingsmogelijkheid voor de poel ontstond met een opbrengst van 30 m³/dag. Omdat de provincie dit plan, speciaal voor de veiligstelling van de kamsalamanderpopulatie onderschreef, stelde deze voor de aankoop een bedrag van f 40.000,- ter beschikking. In het concept inrichtingsplan zijn voor de Kamsalamander belangrijke aspecten verwerkt, zoals het realiseren van een cluster van diepe poelen, verbonden door ruigtestroken en overwinteringsmogelijkheden. Natuurmonumenten start in januari 2004 met de inrichting van het gebied. Vermeldenswaardig is het feit dat na het stoppen met de waterwinning in het Wormdal het grondwaterpeil flink is gestegen en dat op verschillende plaatsen na-

tuurlijke kwel is ontstaan met opbrengsten tot 40 m³/dag.

Momenteel worden besprekingen gevoerd met een grondeigenaar en de gemeente Landgraaf om een weiland dat zich nu bevindt tussen het veiliggestelde terrein en de Worm aan te kopen en bij het gebied te betrekken. Het totale perceel is dan groot genoeg om enkele grote grazers in te zetten. Het is te hopen dat we daarmee een klein reliquie kunnen behouden van dit eens zo rijke en nog steeds onte-recht miskende gebied.

SUMMARY

HERPETOFAUNA OF THE WORM VALLEY

Part of the border between Germany and the Netherlands in the province of Limburg is formed by the tiny river Worm. The article describes the loss of amphibian and reptile species and their habitats in this part of the valley over a period of 25 years. The decline was caused by the creation of col-leries, the canalisation of the river Worm, falling water tables and infilling of marsh-lands. During this period, the Herpetological Study Group has undertaken a number of projects to stop further deterioration, including the creation of new habitats to compensate for the loss of existing ones, the production of an educational film about the amphibians and reptiles in this area, projects to save migrating amphibians from falling victim to traffic in spring, and the enlargement and maintenance of existing habitats. Currently, nine species of amphibians and two species of reptiles still survive in this part of the valley.

LITERATUUR

- LENDERS, A.J.W., 2000. Beschermingsplan vloedmeesterpad en geelbuikvuurpad 2000-2004. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's Gravenhage.
- PAULSEN, L., L. RIJKS & F. VAN HOOGBRATEN, 1984. Poelenaanleg in Carlsburg (gemeente Kerkrade). In: A. Broen et al. (red), Verspreiding van de Herpetofauna in Limburg 1983. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht: 63-66.